

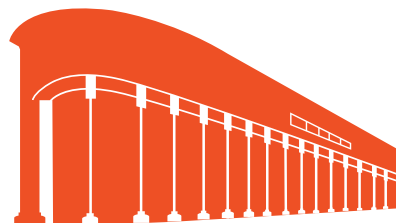
Je kunt de tekst in je eigen woorden vertellen aan de kinderen of voorlezen.

Ga naar nummer 1 in de tekening en klik op de tekst. Je krijgt de eerste foto van een foto-reeks te zien. Lees/vertel de tekst die bij de eerste foto hoort, ga daarna naar de tweede foto en lees/vertel de tekst die bij de tweede foto hoort. Werk zo de serie af.

Ga daarna naar nummer 2 in de tekening en doe dan hetzelfde als bij nummer 1.

Dan volgt nummer 3 in de tekening en daarna nummer 4. Nummer 5 is het laatste nummer.

Om een onderdeel af te sluiten, klik je op het kruisje rechts onderin in het pop-up scherm. Daarna op het kruisje rechtsboven op het gele scherm.



1 Jenevermuseum

1.1 Jenevermuseum



Vorig jaar zijn we naar het Jenevermuseum geweest. Wat doet het Jenevermuseum?

Antwoord: Het Jenevermuseum bewaart objecten die een relatie hebben met de (Schiedamse) jenevergeschiedenis. Iedereen kan het museum bezoeken om iets over jenever en de jenevergeschiedenis te leren.

Kijk goed naar de foto: Het jenevermuseum is gevestigd in twee panden. Wat waren deze panden vroeger?

Antwoord: Links was de branderij, want links van de deur zitten 2 ramen en rechts van de deur 1 raam. Het rechter pand was vroeger een distilleerderij.

1.2 Jenevermuseum



Het Jenevermuseum heeft nog steeds een (werkende) branderij en distilleerderij. Daar wordt nog moutwijn gemaakt en jenever gestookt op de ambachtelijke manier, zoals dit twee honderd jaar geleden werd gedaan. Er worden hier dus geen moderne technieken gebruikt.

In het Jenevermuseum heb je gehoord hoe er in een branderij moutwijn van water, rogge en gerstemout werd gemaakt en hoe er daarna jenever van werd gestookt.

2 Arbeidsomstandigheden

2.1 Brandersknecht



In de branderijen moest veel gesjouwd worden: zakken meel en kannen met heet of koud water. Trap op en trap af. Als het meel in het water werd gedaan, moest er goed geroerd worden zodat er geen klonten in het beslag kwamen. Denk maar aan pannenkoekenbeslag, daar wil je ook geen klonten in.

De brandersknecht was verantwoordelijk voor het maken van het beslag van water, gerstemout en rogge. Hij goot de kannen heet water in de bak om het beslag heet te maken.

Later in het proces moest er koud water bij om het beslag weer af te koelen. Hier wordt een koelspiraal met koud water gebruikt om het beslag af te koelen. Zo'n spiraal was natuurlijk een grote vooruitgang. Dat scheelde veel sjouwen!

2.2 Pomper



Voor het maken van moutwijn had je ook veel water nodig. Hiervoor werd grondwater gebruikt, omdat dat schoon water is. Dit water moest worden opgepompt door de pomper. Van de zoldering hing een ijzeren stang. De pomper liep urenlang deze stang van links naar rechts te bewegen om zo het water op te pompen. Dit was heel zwaar en eentonig werk. Hij kreeg er letterlijk het heen en weer van.

2.3 Zakkendragers



Zakkendragen was een ook zwaar beroep. De zakken waren 70 tot 80 kilo per stuk. Bedenk dat een volwassen man ook vaak zo'n 80 kilo is!

Met zo'n zware zak op de rug klommen de zakkendragers de kleine opening van een schip door, de wal op naar een kar. Bij het pakhuis of de branderij waar het afgeleverd moest worden, klommen ze weer met de zware zakken op kleine steile trappen naar de zolder waar het graan werd opgeslagen.

Mannen die te oud waren werden zakkenwasser of zakkenvuller. Wat was de taak van die mannen?

Antwoord: Om het graan te kunnen vervoeren, werd het graan op het schip in zakken gedaan. De man die de zakken vulden, heetten zakkenvullers. Als de zakken waar het graan in had gezeten, vies waren geworden, dan werden ze door de zakkenwasser gewassen.

Zakkenwasser en zakkenvuller zijn tegenwoordig scheldwoorden. Wat betekenen die scheldwoorden?

Antwoord: een zakkenwasser is een sukkel. Een zakkenvuller is iemand die geld verdient ten koste van anderen.

2.4 Stoker



In de branderij en distilleerderij werden de ketels heet gestookt. Stoken gebeurde overal met steenkool. De stoker moest goed opletten of de vuren overal de goede temperaturen hadden. Hij schepte met een grote schop de steenkool in de ketels. Dit was zwaar en stoffig werk. Het zware werk was slecht voor de rug en de stoffige steenkool was slecht voor de longen. Beiden zouden op termijn kunnen leiden tot arbeidsongeschiktheid. Ook was er weinig licht, het enige licht kwam van het raampje in het dak.

3 Huisvesting

3.1 Vies water



Schiedam was een kleine vieze industriestad. Er waren veel havens, watertjes en slootjes in de stad. Vaak werd dit water als riool gebruikt. Menselijk en dierlijk afval belandde in het water. Ook het vieze, warme afvalwater van de branderijen en distilleerderijen stroomde door de havens. Dit water stonk en was een broedplaats voor bacteriën. Het water was zo warm dat het zelfs in de winter niet bevroor!

Op de foto zie je het Broersveld. Nu is het een winkelstraat, vroeger was het een grote sloot water met aan weerskanten huizen. De sloot is in 1893 gedempt.

3.2 Zwart Nazareth



Alle branderijen stoken op goedkope steenkool en om een huis te verwarmen werd ook steenkool gebruikt. Huizen waren zwart beroet en ook de was werd buiten zwart. Volgens ooggetuigen hing er een grote zwarte wolk boven Schiedam. Hierdoor kreeg Schiedam de bijnaam Zwart Nazareth. Waar zwart vandaan komt is wel duidelijk. Maar waarom Nazareth?? Daar zijn de deskundigen het niet erg over eens.

Een mogelijke verklaring is het volgende.

In de bijbel staat:

Natanaël zei: 'Kan daar iets goeds vandaan komen?' Johannes 1: 47

Met daar wordt Nazareth bedoeld. Schiedam stond vanwege de vieze lucht en het alcoholisme zeer slecht bekend. Waarschijnlijk werd Schiedam daarom Zwart Nazareth genoemd.

3.3 Keuken



Aan de straten en grachtjes wisselden kleinschalige branderijen en woonhuizen van meesterknechts elkaar af, terwijl in de stegen de brandersknechten woonden. De huizen op de foto's zijn de huizen van de meesterknechts. Van de huisjes van de brandersknechten zijn helaas geen foto's gemaakt. Die zagen er natuurlijk niet mooi uit... Deze huizen hadden één kamer, daar werd alles gedaan: koken, wassen, eten en slapen. Zo'n huisje werd Keuken genoemd. Een hele familie, van vaak zes familieleden, woonde daar. Soms was er nog een zolder waar werd geslapen.

De huisjes waren vaak van slechte kwaliteit. Er waren goedkope materialen gebruikt voor de bouw van zo'n huisje en omdat er ook gekookt werd en er bij regen de was hing, werd het heel vochtig in zo'n huis. Vochtige huizen zijn slecht voor de gezondheid.

3.4 Gemeentelijke verordening



In Schiedam kwam er al vroeg een gemeentelijke verordening voor het bouwen van nieuwe huizen en het ontruimen van onbewoonbare huizen.

In deze verordening van 1854 werden de minimale afmetingen van een huis geregeld. Ook stonden er bepalingen in over de hoeveelheid licht en lucht, en voor een tochtportaal en een wc in elk huis. De woningen mochten pas enkele maanden na oplevering worden betrokken, zodat het vocht eerst uit de woning kon verdwijnen. Deze woningen waren een grote verbetering, maar het werden geen paleisjes. Het ging nog steeds om éénkamerwoningen met een zolder voor een heel gezin!!

3.5 Sloop



De verordening kwam vroeg tot stand, in 1854, maar helaas voor de arbeiders duurde het lang voordat deze werd uitgevoerd. De meeste huizen die volgens deze verordening werden gebouwd, kwamen pas 30 jaar later.

In de jaren zeventig van de vorige eeuw, zijn de meeste brandershuisjes gesloopt, zodat we helaas van deze karakteristieke huisjes bijna geen voorbeelden meer hebben.

4 Kinderarbeid

4.1 Lage Lonen



Aan het einde van de negentiende eeuw was er veel armoede onder de arbeiders in Nederland, dus ook in Schiedam. De lonen waren laag en veel mannen hadden geen vast werk, waardoor de inkomsten onregelmatig waren. Vaak verdienden de mannen onvoldoende om het gezin te onderhouden. Hierdoor moesten vrouwen of kinderen ook werken om het gezinsinkomen aan te vullen. Vrouwen en kinderen kregen echter minder betaald dan mannen.

kelder flessen in houten kisten te verpakken, zodat deze kisten kunnen worden getransporteerd.

Werk dat zeer geschikt was voor kinderen, was bijvoorbeeld het inpakken. Hier zitten jongens op de expeditie

4.2 Transport



Als alle flessen in een kist zitten, dan moeten de kisten natuurlijk getransporteerd worden. Transport gebeurde meestal over het water, dat was snel, efficiënt en relatief goedkoop.

De leeftijd waarop kinderen gingen werken was heel verschillend en ook afhankelijk van de gezinssituatie. Scholen waren er wel, maar het was niet verplicht om naar school te gaan.

Je ziet twee kinderen in deze rij staan. In de brandersindustrie werkten weinig kinderen, omdat het werk fysiek te zwaar was voor een kind. Als er al kinderen werkten, dan waren ze twaalf jaar of ouder. Toen vond men het heel normaal dat de meeste kinderen van twaalf jaar werkten. Vanaf die leeftijd was het geen kinderarbeid.

4.3 Glasblazen



Zo gauw het technisch mogelijk was, stapten de Schiedamse distillateurs van de breekbare kruiken over op de glazen flessen.

Werken in een glasfabriek was zwaar werk, want er was nog niets gemechaniseerd. De flessen werden met de mond geblazen. De werknemer blies door een holle pijp lucht in de glaspasta waardoor er een nieuwe fles ontstond. Kinderen werkten meestal als aangever. Zij gaven een stukje gloeiende glaspasta aan een pijp aan degene die er een fles van maakte.

4.4 Werktijden



Het personeel van deze fabriek de Schie werkte in twee ploegen van twaalf uur, telkens van zes tot zes uur. Een werktijd van 12 uur was toen niet ongebruikelijk. Jongens van 12 jaar werden voor vol aangezien en hadden dezelfde werktijden. En er werd natuurlijk ook op zaterdag gewerkt.

4.5 Kaarsenfabriek Apollo



Meisjes en vrouwen werkten ook, maar zij deden ander werk. Veel van hen werkten in de Apollo Kaarsenfabriek. Deze fabriek was in 1870 opgericht. De vrouwen werden per kaars betaald. Ze werden ook wel waspitten genoemd. Die bijnaam komt van de kaarsen af. De kaarsen werden van was (stearine) gemaakt en de draad erin heet een pit.

De kaarsenfabriek Apollo was groot, in 1876 werkten er honderden mannen en vrouwen. In die tijd waren er maar 3 bedrijven in Schiedam waar er meer dan 50 mensen werkten. Dit waren Apollo en de kistenmaker

Van Deventer & Zonen en de glasblazerij Van Deventer. De meeste branderijen en distilleerderijen waren klein met minder dan 10 personeelsleden. Omdat de branderijen zo klein waren, had het weinig zin deze te mechaniseren.

4.6 Van zeven tot zeven



Dirkje en Jantje Smit werkten vanaf circa 1905 eerst als wrijfmeisjes en later als knipsters in de Kaarsenfabriek Apollo. "Toen we twaalf jaar waren, werkten we van 's ochtends zeven tot 's avonds zeven uur. Wij verdienden twee gulden in de week. Aan het eind van de dag werden de (goede) kaarsen geteld. Mr. Perre zat de hele dag achter een lessenaar en vloekte als we even stonden te praten. "Laat je klauwe gaan," riep hij dan. We werden door de directie in de winter bijgestaan door levering van levensmiddelen en kolen. Dat werd van je loon afgehouden."

5 Kinderwetje van Van Houten

5.1 Sociale kwestie



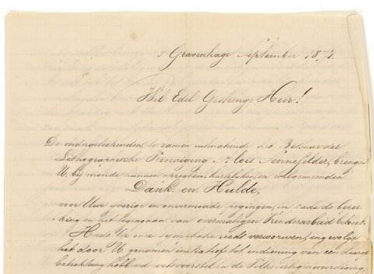
In de negentiende eeuw kwam er oog voor de sociale kwestie. Liberale burgers gaan zich bezig houden met de negatieve kanten van de industrialisering. Slechte arbeidsomstandigheden, lage lonen, kinderarbeid, armoede en slechte woonomstandigheden krijgen de aandacht. Er wordt onderzoek gedaan naar de situatie in de fabrieken en er wordt gekeken naar de huizen van de arbeiders. Langzaam, heel langzaam worden er zaken verbeterd. Ook wordt er over kinderarbeid en onderwijs nagedacht.

5.2 Kinderwetje van 1874



Samuel van Houten was een liberaal politicus en lid van de Tweede Kamer in de negentiende eeuw. Hij bracht in 1874 het Kinderwetje tot stand. Dit was de eerste sociale wet in Nederland. Deze wet verbood fabrieksarbeid van kinderen tot 12 jaar. Niet verboden werd werken op het land en huisarbeid. Helaas werd er niet gecontroleerd, zodat er op sommige plekken nog steeds sprake was van kinderarbeid.

5.3 Dankbaar



Veel mensen waren erg blij met het Kinderwetje. Van Houten kreeg veel bedankbrieven. Die brieven zijn bewaard gebleven en liggen in het depot van het Nationaal Archief.

Dit is één van de bedankbrieven. Deze brief is geschreven door het bestuur van de Lithografenvereniging. Overigens lieten de steendrukkers weten het spijtig te vinden dat er in de wet geen verbod op huis- of veldarbeid voor kinderen was opgenomen.

5.4 Onderwijs



Halverwege de negentiende eeuw gaan de meeste Nederlandse kinderen tussen de 6 en 12 jaar naar school. Dat is ook in Schiedam het geval. In Schiedam is het onderwijs goed geregeld. Er zijn drie armenscho- len, twee tussenscholen voor minvermogenden en twee burgerscholen. Zo'n 30 % van de kinderen betaalt helemaal geen schoolgeld. Deze kinderen gaan naar de armenschool. Deze armenscho- len hoefden overigens geen slechte scholen te zijn.

5.5 Leerplicht



De wet op de Leerplicht wordt pas in 1900 ingevoerd. Eigenlijk is het dan al niet meer nodig, omdat de meeste kinderen tot twaalf jaar al naar school toe gaan. De leer- plicht gaat niet zo ver, alleen de kinderen van 7 tot 13 jaar moeten verplicht naar school. Later zal de leerplich- tige leeftijd worden uitgebreid naar 5 tot en met 16 jaar en tot 18 jaar gedeeltelijke leerplicht.

5.6 Leerplichtambtenaar



Tegenwoordig heb je leerplichtambtenaren die nagaan of kinde- ren wel naar school toe gaan...